

ZAKON SUDNYJ LJUDEM

(ΝΟΜΟΣ ΔΙΑ ΝΑ ΔΙΚΑΖΩΝΤΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Πολλά ὀφείλονται εὐχαριστίαι πρὸς τὸν κ. Γεώργιον Γκρινιάτσον, συνεργάτην τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου (τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσαν καὶ κατωτέρω δημοσιευομένην ἐλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ παλαιοσλαβικοῦ ἢ ἀρχαιοβουλγαρικοῦ κειμένου τῆς νομοθετικῆς συλλογῆς Zakon Sudnyj Ljudem, ἥτοι «Νόμος διὰ τὰ δικάζονται οἱ ἄνθρωποι», ὡς καὶ πρὸς τὸν κ. Δ. Μαρίτσαν ὅστις μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐπέφερεν οὐσιώδεις διορθώσεις καὶ προσθήκας εἰς τὸ μεταφρασθὲν κείμενον. Ἡ συλλογὴ αὕτη (ἐφεξῆς ZSL) εἶναι τὸ ἀρχαιότερον νομοθετικὸν κείμενον τῆς βουλγαρικῆς καὶ γενικώτερον τῆς σλαβικῆς ἱστορίας τοῦ δικαίου, ἀναγόμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ 9ου αἰῶνος, εἰς τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν βουλγάρων. Ἐκ τῶν πηγῶν δὲ τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν ὁ συντάκτης τῆς καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν διατάξεων τῆς καταφαίνεται, ὅτι καὶ ἡ συλλογὴ αὕτη, ὅπως καὶ ἄλλα ἀρχαιοβουλγαρικὰ ἢ παλαιοσλαβικὰ ἔγγραφα μνημεῖα, ἀποτελεῖ μαρτύριον καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀνὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον πρῶμου βυζαντινῆς ἐπιδράσεως καὶ ἀκτινοβολίας.

I

Τὰ εἰς τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὸν συντάκτην τοῦ ZSL ἀναγόμενα προβλήματα δὲν ἔχουν εὖρει, ἀκόμη καὶ σήμερον, τὴν ὀριστικὴν τῶν λύσιν.

Κρατοῦσα μὲν οὕτω εἶναι ἡ λεγομένη «βουλγαρικὴ» θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ZSL συνετάχθη ὑπὸ ἀνδρῶν τῆς αὐλῆς τοῦ τσάρου τῆς Βουλγαρίας Βόριδος, κατὰ τὰ ἔτη 866-868, ἥτοι ἀμέσως μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Βουλγάρων (864). Τὴν θεωρίαν ταύτην ὑποστηρίζουν οἱ περισσότεροι τῶν νεωτέρων, Βουλγάρων ἰδίως, συγγραφέων, ἐνῶ ἄλλοι παλαιότεροι ὑπεστήριζαν, ὅτι ὁ ZSL συνετάχθη μὲν ἐπίσης εἰς Βουλγαρίαν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ τσάρου Συμεὼν (893-927).

Κατ' ἄλλην θεωρίαν, τὴν λεγομένην «μακεδονικὴν», ὑποστηριζομένην κυρίως ὑπὸ τινων γιουγκοσλάβων συγγραφέων, ὁ ZSL συνετάχθη ἐνωρίτερον, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 830-840, εἰς τὴν «ἀρχοντίαν» τοῦ Στρυμόνος, εἰς τὴν Μακεδονίαν, συντάκτης τῆς δ' ὑπῆρξεν ὁ Μεθόδιος.

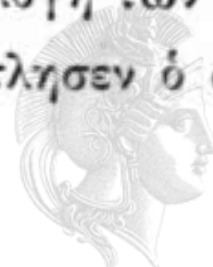

Τέλος, κατὰ τρίτην θεωρίαν, τὴν λεγομένην «μοραβικήν», ὑποστηριζομένην ἰδίως ὑπὸ τσέχων ἀλλὰ καὶ ἄλλων συγγραφέων, ὁ ZSL συνετάχθη εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου ἢ καὶ τοῦ Μεθοδίου. Ὡς παραλλαγαὶ δὲ τῆς θεωρίας ταύτης δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν τόσον ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ZSL συνετάχθη ὑπὸ τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν ἢ τὴν Παννονίαν, ὅσον καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ κῶδιξ αὐτὸς συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν ἤδη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 863-866.

Ἐνώπιον τῆς ποικιλίας τῶν θεωριῶν καὶ γνωμῶν αὐτῶν δύσκολον εἶναι ν' ἀποφανθῇ τις μετὰ βεβαιότητος περὶ τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ συντάκτου τοῦ ZSL. Ἴσως ὅμως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ ἰσχυρὰν πιθανολόγησιν, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ZSL εἶχε συνταχθῇ εἰς Βουλγαρίαν, ὅπερ μᾶλλον ἀπίθανον, ὁ κῶδιξ αὐτὸς πάντως προήρχετο ἀπὸ τὸν κύκλον δράσεως τῆς ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν σλάβων μεγάλης ἀποστολῆς τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου, μάλιστα δὲ τοῦ Μεθοδίου, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὰ καὶ ἄλλα πολιτιστικά, ἐκκλησιαστικά ἢ νομοκανονικά ἔργα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 9ου αἰῶνος. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτήν, ἐκάστη τῶν σημειωθεισῶν θεωριῶν ἢ γνωμῶν ἐνέχει ποσοστὸν ἀληθείας ὅσον ἀφορᾷ τὰ δυσεπίλυτα προβλήματα τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ συντάκτου τοῦ ZSL. Κῶδιξ ἀρχαιοβουλγαρικὸς ἢ παλαιοσλαβικός, συνταχθεὶς πιθανώτατα εἰς Μοραβίαν κατὰ τὰ ἔτη 863-866 ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Μεθοδίου καὶ εἰσαχθεὶς εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ μαθητῶν του, ὁ ZSL εἶναι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν κείμενον σημαντικὸν καὶ διὰ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς συντάξεώς του, ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τὰς πηγὰς καὶ τὸ περιεχόμενον του.

II

Αἱ πηγαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἦντλησεν ὁ συντάκτης τοῦ ZSL εἶναι σαφῶς βυζαντιναί. Εἰδικώτερον δ' ἡ Ἐκλογή τῶν Ἰσαύρων ὑπῆρξε τὸ κείμενον, τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις εἴτε μετεφράσθησαν πιστῶς εἴτε διετυπώθησαν κατ' ἐλευθέραν παράφρασιν, εἴτε τέλος διεμορφώθησαν μὲ τινὰς παραλλαγὰς, ἀφορώσας εἰς τὸ εἶδος τῆς ἀπειλουμένης διὰ τὰ συγκεκριμένα ἀδικήματα ποινῆς ἢ τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν κ. ἄ. Ὁ ZSL εἶναι οὕτω κατ' οὐσίαν ἀπλὴ ἀπόδοσις εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν γλῶσσαν ὠρισμένων διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, ὥς τοῦτο ἔχει πλέον ἐπισημανθῇ ὑπὸ τῆς νεωτέρας καὶ τῆς συγχρόνου κριτικῆς ἀναλύσεως τῶν καθ' ἕκαστον κεφαλαίων του. Ὁ συντάκτης τοῦ ZSL εἶχε χρησιμοποίησει τὸ εὐσύννοπτον κείμενον τῆς Ἰσαυρικῆς Ἐκλογῆς, εἰς χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀκτινοβολία τῆς τελευταίας ταύτης ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἀκμαία ἀνὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον, εἰς τὸ Βυζάντιον δὲ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπισκιασθῇ ἀπὸ τὴν ἀνατρέψασαν αὐτὴν νομοθεσίαν τῶν Μακεδόνων. Ἡ Ἐκλογή τῶν Ἰσαύρων ὑπῆρξεν οὕτω ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ἦντλησεν ὁ συντά-

κτης τοῦ ZSL διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν διατάξεων του. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ἔνδοξος τύχη ἡ ὁποία εἶχεν ἐπιφυλαχθῇ εἰς τὴν Ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων ἀνὰ τὸν σλαβικὸν κόσμον, ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς μετὰ τὴν ἔκδοσίν της.

Ἐν τούτοις, εἰς ταῦτα ἀντιτίθεται ἡ λεγομένη «βουλγαρικὴ» θεωρία, ἡ ὁποία ἄλλα ὑποστηρίζει καὶ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἦντλησεν ὁ συντάκτης τοῦ ZSL.

Κατὰ τὴν βουλγαρικὴν θεωρίαν, ὑποστηρίζουσιν τὴν σύνταξιν τοῦ κώδικος εἰς Βουλγαρίαν, πολλαὶ μὲν διατάξεις αὐτοῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικαί, ἀποπνέουσιν τὸ γράμμα ἢ τουλάχιστον τὸ πνεῦμα τῶν Responsa τοῦ πάπα Νικολάου Α' πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ὡς γνωστόν, κατὰ τὸ ἔτος 866, ὁ βούλγαρος τσάρος Βόρις, ἐπιδιώκων τὸ αὐτοκέφαλον τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας πρὶν ἢ αὕτη ὑπαχθῇ ὀριστικῶς ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε στραφῇ πρὸς τὸν πάπαν τῆς Ρώμης, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ὑποβάλει καὶ τινὰ ἐρωτήματα, ἰδίως θρησκευτικῆς φύσεως. Ὁ πάπας δ' ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὰ Responsa Nicolai Papae I ad Consulta Bulgarorum, εἰς τὸ κείμενον τῶν ὁποίων ἡ νεωτέρα «βουλγαρικὴ» θεωρία ἀνεγνώρισε στενὴν τὴν συνάφειαν διατάξεων τινῶν τοῦ ZSL.

Ἡ σύγχρονος ὅμως κριτικὴ ἐπανεξέτασις τοῦ ὅλου θέματος ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς θεωρίας ὑποστηριζομένη συνάφεια τοῦ ZSL πρὸς τὰ Responsa τελικῶς διαφαίνεται εἰς ἐλαχίστας μόνον διατάξεις τοῦ ZSL, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτάς, τὰ εἰς τὰ Responsa ὀριζόμενα ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὴν Ἐκλογὴν, εἰς τρόπον, ὥστε ὡς ἀποδεδειγμένη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀναγωγὴ ὅλων τῶν διατάξεων τοῦ ZSL εἰς τὸ κείμενον τῆς Ἐκλογῆς. Τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, τῆς ὁποίας, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ἡ ἀκτινοβολία ἦτο ἀκμαία ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν σλάβων κατὰ τὸν κρίσιμον χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ ZSL. Καὶ τῆς ὁποίας βραδύτερον ἐγένετο μὲν καὶ παλαιοσλαβικὴ μετάφρασις, ἡ γνωστὴ ὡς «σλαβικὴ Ἐκλογή», συνταχθεῖσα ὅμως, ὡς ἔχει ἤδη ἀποδειχθῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τῆς Ecloga privata καὶ χωνευθεῖσα εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον τῆς ρωσικῆς νομοκανονικῆς συλλογῆς Kormčaja Kniga, ἡ ὁποία εἶχε μὲν γραφῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος, ἀλλ' εἶχεν ἐκτυπωθῇ τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1653 εἰς Μόσχαν.

III

Τὸ περιεχόμενον τῶν διατάξεων τοῦ ZSL, συγκρινόμενον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, παρίσταται ὡς πενιχρὸν καὶ ἀτελές. Τὸ γεγονὸς δ' αὐτὸ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ZSL ἔσχυσε μὲν πιθανώτατα ὡς κείμενον νομοθετικόν, ἀλλὰ συμπληρούμενον καὶ ὑπὸ ἄλλων νομοκανονικῶν διατάξεων

ὥς καὶ τῶν διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς, αἱ ὁποῖαι διετηρήθησαν ὥς ἐθιμικὸν δίκαιον τόσον εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὅπου, ὥς ἐσημειώθη, ἐχωνεύθησαν εἰς τὴν Kormčaja Kniga, ἀλλ' ἀκόμη, πιθανῶς, καὶ εἰς τὴν Ruskaja Pravda τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος.

Αἱ διατάξεις τοῦ ZSL δὲν περιεσώθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς συντάξεώς των, ἀλλ' ἔχουν διασωθῇ εἰς ποικίλα ἀντίγραφα, εὐρισκόμενα εἰς ρωσικὰς βιβλιοθήκας ἢ μουσεῖα. Τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ κατατάσσονται εἰς δύο κατηγορίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν λεγομένην «σύντομον», ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν λεγομένην «ἐκτενῆ» διατύπωσιν τοῦ κειμένου τοῦ κώδικος. Ἐξ αὐτῶν, τὰ ἀντίγραφα τῆς «συντόμου» διατυπώσεως εἶναι τὰ ἀρχαιότερα καὶ ἐγγύτερα τοῦ ἀπολεσθέντος ἀρχικοῦ χειρογράφου, μεταγενέστερα δ' εἶναι τὰ ἀντίγραφα τῆς «ἐκτενοῦς» διατυπώσεως, περιχούσης σχόλια ἢ καὶ συμπληρώσεις τῆς «συντόμου» διατυπώσεως, γενόμενα ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐρμηνευτῶν, συμπλητῶν ἢ ἀντιγραφῶν.

Εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν μετάφρασιν ἔχει ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ὑπὸ τοῦ V. Ganev (Zakon Sudnyj Ljudem κλπ., Σόφια 1959) εἰς σύγχρονον βουλγαρικὴν γλῶσσαν δημοσιευθεῖσα «σύντομος» διατύπωσις τοῦ ZSL, περιλαμβάνουσα ἐν ὅλῳ 32 διατάξεις. Εἰς τὰς διατάξεις δ' αὐτὰς εἰκονίζεται τὸ ἐνδιαφέρον μὲν, ἀλλ' ἄλλως πενιχρὸν καὶ ἀτελὲς περιεχόμενον τοῦ ZSL.

Τὸ περιεχόμενον οὕτω τῶν διατάξεων τοῦ ZSL ἀφορᾷ κυρίως μὲν εἰς θέματα ποινικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ δικονομίας καὶ ἀστικοῦ δικαίου, μίαν δὲ φοράν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς διανομῆς πολεμικῶν λαφύρων. Ὁ δ' ἀναγνώστης τῶν διατάξεων αὐτῶν εὐχερῶς δύναται νὰ ταυτίσῃ τὸ περιεχόμενόν των πρὸς ἀντιστοίχους διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων. Ἐν τούτοις ὁ ZSL συχνὰ ἀντικαθιστᾷ τὰς αὐστηράς ποινὰς ἢ κυρώσεις τῆς Ἐκλογῆς δι' ἄλλων ἡπιωτέρων, πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὀρησκευτικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀντιλήψεων. Καὶ τὸ πενιχρὸν καὶ ἀτελὲς τῶν βυζαντινῆς προελεύσεως διατάξεων του δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ἐὰν γίνῃ δεκτόν, ὅτι ὁ ZSL ἴσχυσε μὲν πιθανῶς εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὥς νομοθετικὸν κείμενον, ἀλλ', ὥς ἐσημειώθη, συμπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἄλλων νομοκανονικῶν πηγῶν καὶ τῆς κατ' ἐθιμον ἰσχύος τῶν ἐκτενεστέρων διατάξεων τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν δ' αὐτὴν πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ μεγάλη του σημασία διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ τῶν ἄλλων σλαβικῶν λαῶν, τὴν βαθέως ἐπηρεασμένην ἱστορίαν αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.

Βιβλιογραφία : Ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν ZSL βιβλιογραφία εἶναι πλουσία, δημοσιευμένη ἰδίως εἰς τὴν βουλγαρικὴν, τὴν ρωσικὴν ἢ καὶ εἰς ἄλλην σλαβικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ μετάφρασις τῆς

μελέτης τοῦ Σ. Τρόϊτσκυ, Διὰ ποῖον, πότε καὶ ποῦ συνέταξεν ὁ Ἅγιος Μεθόδιος τὸν «Νόμον διὰ τὴν Δίκασιν τῶν Ἀνθρώπων» (μετάφρ. Τ. Κώστιτς, εἰς τὴν «Ἐκκλησίαν», τόμ. 43, 1966, σσ. 412-417), ὡς καὶ αἱ πολλαὶ μελέται ἐν σχέσει πρὸς τὸν Κύριλλον καὶ τὸν Μεθόδιον, ἐξ ὧν λ.χ. βλ. Κ. Μπόνη, Οἱ Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι, καὶ ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Ἀθῆναι, 1969), Ἰω. Καραγιαννοπούλου, Τὸ ἱστορικὸν πλαίσιον τοῦ ἔργου τῶν ἀποστόλων τῶν Σλάβων, ἐν «Κυρίλλῳ καὶ Μεθοδίῳ τόμος ἐόρτιος», α' (Θεσσαλονίκη, 1966, σσ. 139-152), Α. Ν. Ταχιάου, Ἡ ἐθνικότης Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου κατὰ τὰς σλαβικὰς ἱστορικὰς πηγὰς καὶ μαρτυρίας, αὐτόθι β' (1968, σσ. 83-132, αὐτόθι δὲ σσ. 161-175 καὶ μελέτη τοῦ J. Vassica, γαλλιστί, περὶ τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου). Ἀξίαι σημειώσεως εἶναι ἐπίσης καὶ ἄλλαι μελέται ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων καὶ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον, μελέται ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἢ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κλπ. Ὅλως ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ πρόσφατος μελέτη τοῦ Χαραλ. Κ. Παπαστάθη, Τὸ Νομοθετικὸν Ἔργον τῆς Κυριλλομεθοδιανῆς Ἱεραποστολῆς ἐν Μεγάλῃ Μοραβίᾳ (Θεσσαλονίκη, 1978), εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ZSL συγκρίνεται πρὸς τὴν λεγομένην Ἀνώνυμον Ὀμιλίαν καὶ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Μεθοδίου, ἀναλύονται δὲ λεπτομερῶς τὰ προβλήματα τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου, τοῦ συντάκτου, τῶν πηγῶν καὶ τοῦ περιεχομένου του. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην σημειοῦται καὶ ὅλη ἡ μέχρι τοῦ 1978 συναφὴς πρὸς τὸν ZSL διεθνὴς, καὶ δὴ σλαβική, βιβλιογραφία, ἐξ ἧς ἰδιαιτέρως σημαντικὴ εἶναι ἡ σημειουμένη νεωτέρα ἔκδοσις τοῦ ZSL ὑπὸ τῶν N. Tichomirov καὶ L. Milov (Μόσχα, 1961), ὡς καὶ αἱ μελέται τῶν ὑποστηριζόντων α) τὴν «βουλγαρικὴν» θεωρίαν R. Hubé, K. Jirecek, V. Zlatarski, M. Andreev, D. Angelov, V. Ganev κ. ἄ., β) τὴν «μακεδονικὴν» θεωρίαν S. Troickij κ. ἄ., γ) τὴν «μοραβικὴν» θεωρίαν J. Vassica, Fr. Dvornik κ. ἄ., δ) τὴν «παννονικὴν» θεωρίαν H. F. Schmid κλπ. Διὰ τὴν τύχην τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν σλάβων βλ. ἤδη C. A. Spulber, L'Éclogue des Isauriens κλπ. (Cernautzi, 1929). Ἐν γένει δὲ διὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου εἰς τοὺς σλάβους καὶ ρουμάνους βλ. A. I. V. Soloviev, L'influence du droit byzantin dans les pays orthodoxes, «Relazioni del X Congresso Internazionale di Scienze Storiche» (Roma, 1955) τόμ. 6, σελ. 599-650 (ιδίως 606 ἐπ.) καὶ γερμανιστὶ Der Einfluss des Byzantinischen Rechts auf die Völker Osteuropas, «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte» (Rom. Abt.), τόμ. 76, 1959, σσ. 432-479 (ιδίως 437 ἐπ.).

ΠΑΝ. Ι. ΖΕΠΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ